

*Олійник А. Ю.,**кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри приватного та публічного права
Київського національного університету технологій та дизайну*

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СВОБОДИ ОСОБИ НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРОЦЕСІ ТОВАРНО-ГРОШОВИХ, ТОВАРНО-ОБМІННИХ ТА ФІНАНСОВИХ ОПЕРАЦІЙ

Анотація. У статті аналізуються поняття та види реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в процесі товарно-грошових, товарно-обмінних та фінансових операцій. Досліджено праці окремих авторів, аналіз яких дав змогу запропонувати ознаки та визначення реалізації названої свободи. Ознаками реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі товарно-грошових, торговельно-обмінних та фінансових операцій є такі: а) втілення в суспільні відносини правових норм, що регулюють свободи, які є предметом дослідження; б) товарно-грошові, товарно-обмінні та фінансові операції як бізнес-процеси свободи підприємництва; в) міжнародні, конституційні норми, норми законів і підзаконних нормативно-правових актів; г) організація та управління процесами купівлі-продажу для задоволення попиту споживачів і збільшення капіталізації її суб'єктів; г) метою реалізації досліджуваної свободи є отримання прибутку, економічного чи соціального результату.

Під реалізацією конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі товарно-грошових, товарно-обмінних та фінансових операцій слід розуміти втілення в суспільні відносини міжнародних, конституційних норм та норм законів і підзаконних нормативно-правових актів щодо комерційного і фінансового підприємництва з метою отримання прибутку, економічного чи соціального результату.

Товарно-грошові, товарно-обмінні операції як бізнес-процеси щодо свободи підприємництва в юридичній літературі іменують комерційними. Різновидами комерційного підприємництва є торгове, торгово-закупівельне, торгово-посередницьке підприємництво і діяльність товарних бірж. Фінансове підприємництво – це різновид комерційного підприємництва, оскільки об'єктом його купівлі-продажу виступає специфічний товар: гроші, валюта, цінні папери (акції, облигації, векселі). Фінансова діяльність пов'язана і з виробничою і комерційною, однак вона може бути і самостійною (наприклад, банківська або страхова справа).

Ключові слова: реалізація, конституційні свободи, свобода підприємницької діяльності, товарно-грошові, товарно-обмінні та фінансові операції.

Постановка проблеми. Реалізація конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність характеризується різними видами діяльності, серед яких виробнича, комерційна і фінансова. Підприємництво у сфері комерційної діяльності включає товарно-грошові відносини і торгово-обмінні операції, що пов'язані з продажем товарів і послуг. Характеристика фінансового підприємництва є різновидом комерційного підприєм-

ництва, об'єктом якого виступає купівля-продаж специфічного товару, такого як гроші, валюта, цінні папери (акції, облигації, векселі). Проблема реалізації названої свободи в процесі комерційної і фінансової діяльності пов'язана з практичними завданнями їх здійснення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій передбачає характеристику наукових праць та нормативно-правових джерел щодо реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі товарно-грошових, торговельно-обмінних та фінансових операцій. Серед них праці таких авторів, як С. Архієреєв, С. Вініцька, Є. Жуков, Ж. Крисько, В. Кушнір, О. Попадинець, Н. Решетняк, О. Соболева, С. Тютюннікова, Н. Шибаєва. Аналіз публікацій свідчить про те, що названа проблема в юридичній літературі ще не досліджувалася.

Метою дослідження є реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі товарно-грошових, торговельно-обмінних та фінансових операцій. Для здійснення поставленої мети слід вирішити такі завдання: а) проаналізувати існуючі наукові і нормативні джерела щодо названої свободи; б) сформулювати ознаки і визначення конституційної свободи, що є предметом дослідження; в) дослідити процес реалізації конституційної свободи на підприємницьку діяльність під час товарно-грошових, торговельно-обмінних та фінансових операцій; г) запропонувати висновки і рекомендації по темі дослідження.

Виклад основного матеріалу. Проблема реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі товарно-грошових, торговельно-обмінних та фінансових операцій досліджується в наукових працях різних авторів та урегульована в міжнародних угодах, законах та інших нормативно-правових актах. Так, С. Архієреєв, аналізуючи економічні проблеми глобалізації, вважає, що глобалізація виявляється у зростанні міжнародної торгівлі й інвестицій, небаченій до цього диверсифікації світових фінансових ринків і ринків робочої сили, значному підвищенні ролі транснаціональної корпорації (ТНК) у світогосподарських процесах, загостренні глобальної конкуренції, появі систем глобального, стратегічного менеджменту. Глобалізація зачіпає всі сфери суспільного життя, включаючи економіку, політику, міжнародні відносини, соціальну сферу, культуру, екологію, безпеку та інше і вносить значні корективи у подальші перспективи розвитку всієї світової спільноти. Якщо раніше світова економіка була полем, на якому діяли лише суверенні держави, то в умовах глобалізації суспільного життя вона перетворюється на самостійний

суб'єкт, що діє на полі суверенних держав світу. Це означає: 1) вихід діяльності національних економічних суб'єктів за межі національно-державних об'єднань; 2) на глобальний рівень піднімаються «приватні» економічні проблеми й інтереси, що сприяє розвитку економічної ситуації і процесів в окремих країнах і впливає на інші держави; 3) стає актуальною загальносвітова координація національної економічної політики різних держав як умови стабільності світової економічної системи [1, с. 307–309]. Отже, С. Архієреєв підкреслює той факт, що в умовах глобалізації національна економіка виходить за межі державних об'єднань, піднімається приватна економічна проблематика, актуалізується загальносвітова координація національної економіки як умова стабілізації світової економічної системи.

С. Вінницька, досліджуючи попит і пропозицію, підтверджує, що головними елементами в розумінні механізму дії ринкової економічної системи є попит і пропозиція. Взаємодія головних суб'єктів ринку – виробника і споживача, на її думку, здійснюється саме по каналах попиту і пропозиції і прагне досягти рівноваги поміж цими елементами шляхом врівноважуючої функції ринкової ціни [1, с. 67]. Отже, С. Вінницька під конституційною свободою підприємницької діяльності розуміє економічну систему, в основі якої лежать попит і пропозиція, що врівноважуються ринковою ціною.

Є. Жуков досліджує функції ринку позикових капіталів і визначає їх сутність і роль. Сутність ринку позикових капіталів не залежить від того, який грошовий капітал використовується – власний чи чужий, акумульований, тобто не має значення, чи веде банкір свою справу лише за допомогою власного капіталу або тільки капіталу, депонованого у нього. Зміст, характер використання, закономірності розвитку ринку позикових капіталів визначаються соціально-економічними відносинами виробництва. Своєю чергою сутність цього ринку зумовлює конкретну роль, яку він виконує в сучасному механізмі державно-монополістичного капіталу. Він виділяє функції ринку позикових капіталів: 1) обслуговування товарного обігу через кредит; 2) акумуляція, або збирання, грошових накопичень підприємств, населення, держави, а також іноземних клієнтів; 3) трансформація грошових фондів безпосередньо в позиковий капітал і використання його у вигляді капіталовкладень для обслуговування процесу виробництва; 4) обслуговування держави і населення як джерел капіталу для покриття державних і споживчих витрат; 5) яка спрямована на прискорення концентрації і централізації капіталу для утворення потужних фінансово-промислових груп. Зазначені функції ринку позикових капіталів спрямовані на підтримку виробництва, забезпечення функціонування економічної системи державно-монополістичного капіталу [2]. Отже, Є. Жуков визначає сутність, зміст, характер використання, закономірності розвитку ринку позикових капіталів та напрями впливу на їх ринок.

Ж. Крисько визначає комерційну діяльність в умовах конкурентного середовища як організацію та управління процесами купівлі-продажу для задоволення попиту споживачів і збільшення капіталізації її суб'єкта. Операції, пов'язані з реалізацією підприємством комерційної функції, мають багато спільних рис із торговельними, проте містять істотні відмінності, що виокремлює комерційну функцію з поміж інших у сфері товарно-грошового обігу [3, с. 82]. Отже, Ж. Крисько реалізацію конституційної свободи на підприємництво під час

комерційної діяльності розглядає як організацію та управління процесами купівлі-продажу для задоволення попиту споживачів і збільшення капіталізації її суб'єкта.

В. Кушнір та Н. Решетняк досліджують теорію фірм, їх економічну природу, основні типи та малі, середні і великі фірми. Найважливішим господарським суб'єктом, поведіння якого визначає економічну ситуацію на мікрорівні, є виробник. Його функція – забезпечення пропозиції, тобто постачання на ринок необхідної кількості товарів і послуг. Виробництво благ – це складний процес. Деякі з них можуть бути зроблені індивідуально, а деякі вимагають координованих зусиль багатьох людей. Кожний з учасників трудового процесу виконує свою частку роботи в процесі поділу праці, а кінцевий продукт є результатом їхніх спільних зусиль, тобто кооперації праці. Розрізняються поняття «фірма» і «підприємство», хоча в закордонній і вітчизняній літературі вони часто ототожнюються. Під підприємством варто розуміти певний виробничо-технологічний комплекс, використовуваний для виробництва товарів і послуг у будь-якій галузі національної економіки. Фірма – це організація, що володіє підприємствами і веде господарську діяльність на них. У складі фірми може бути одне чи кілька підприємств [1, с. 83]. У розвинутій ринковій економіці фірми займаються виробництвом товарів, їхньою реалізацією, наданням усіляких послуг: фінансових, посередницьких, інформаційних, консультативних, науково-дослідних. По сферах підприємницької діяльності вони можуть бути промисловими, сільськогосподарськими, будівельними, транспортними, телекомунікаційними, торгово-посередницькими, рекламними, інжиніринговими, юридичними [1, с. 84] тощо. Отже, В. Кушнір та Н. Решетняк визначають економічну природу різних видів фірм, показують відмінність підприємства від фірми, характеризують функцію виробника щодо постачання на ринок товарів і послуг, досліджують по сферах підприємницької діяльності види фірм.

О. Попадинець досліджує проблеми ринку та характеризує конституційну свободу особи на підприємництво в процесі товарного виробництва та грошового обігу і обміну виготовленими товарами за допомогою ринку. Серед головних принципів функціонування ринку вона відзначає наступні свободи: а) різноманіття форм власності та форм господарювання; б) підприємництва та вибору; в) особистого інтересу; г) конкуренції; г) вільного ціноутворення. Так, свобода вибору для підприємця має назву свободи підприємництва і означає, що приватні підприємства мають право купувати економічні ресурси, за власним вибором організувати виробництво товарів та послуг, реалізувати їх на ринках згідно з вибором самої фірми. Свобода вибору для власників ресурсів означає, що власники матеріальних, трудових ресурсів та грошового капіталу можуть їх використовувати за власним розсудом. Свобода вибору для споживачів полягає в тому, що в межах своїх доходів вони можуть купувати будь-які товари та послуги для задоволення своїх потреб [1, с. 55–56]. Отже, О. Попадинець пропонує розглядати конституційні свободи реалізації різних форм власності і господарювання, використання економічних ресурсів за власним вибором, вибору споживачів в межах своїх доходів купувати будь-які товари та послуги для задоволення своїх потреб.

О. Соболева досліджує поняття економічного зростання і вважає, що цілями економічного зростання є: а) підвищення добробуту суспільства; б) зростання якості та асортименту това-

рів та послуг; в) збільшення вільного часу; г) поліпшення розподілу доходів серед усіх верств населення; р) створення умов для всебічного розвитку і соціального захисту людей [1, с. 258]. Отже, О. Соболева реалізацію конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі товарно-грошових, товарно-обмінних та фінансових операцій досліджує через цілі економічного зростання в Україні.

С. Тютюнникова визначає бізнес як сукупність взаємопов'язаних бізнес-процесів, що здійснюються на підприємстві. Це, наприклад, матеріально-технічне постачання, підбір, оцінка, стимулювання персоналу, розроблення та виконання виробничої програми, фінансування, впровадження інновацій, управління якістю продукції та інші бізнес-процеси. За критерієм взаємозв'язку бізнес-процесів та функцій підприємства і його підрозділів слід розрізняти такі види бізнес-процесів: 1) інтегровані бізнес-процеси господарської діяльності підприємства як цілісної системи, наприклад, інтегрованим бізнес-процесом інноваційного підприємництва є комерціалізація інновацій, що включає різноманітні субпроцеси впровадження інновацій; 2) структурні бізнес-процеси, що здійснюються в межах певних підрозділів та інших структурних складників підприємства; 3) функціональні бізнес-процеси, здійснення яких пов'язано з реалізацією певних функцій підприємства [4, с. 31]. Отже, бізнес-процеси є складовими елементами бізнесу, що реалізуються на підприємстві та мають різні критерії для групування їх на види.

Н. Шибасева досліджує економічні функції держави і розділяє їх на 3 групи. До першої групи належать функції, що забезпечують інституційно-правову основу діяльності економічних суб'єктів: законодавча і правоохоронна діяльність по захисту свободи особи і приватної власності, включаючи підтримку контрактної дисципліни; сприяння формуванню інститутів, корисних для розвитку економіки і суспільства, проведення необхідних реформ. Друга група функцій держави пов'язана з ліквідацією або компенсацією провалів ринку: національна оборона і безпека, захист від зовнішніх погроз; надання інших суспільних благ, крім оборони й охорони правопорядку, це – охорона здоров'я, освіта тощо з метою розширення кола людей, що користуються цими благами, крім тих, хто в змозі оплачувати їх за реальною вартістю; надання соціальних гарантій, захист уразливих шарів населення; захист суспільства від таких негативних побічних ефектів господарської діяльності, як руйнування навколишнього середовища; забезпечення екологічної безпеки. Третя група поєднує функції держави, спрямовані на підтримку нормального функціонування ринкового механізму (це проведення власне економічної політики у вузькому змісті): забезпечення макроекономічної стабільності (недопущення інфляції, згладжування циклічних коливань економіки), подолання наслідків економічних шоків, сприяння розвитку економіки [5, с. 162]. Отже, одним з економічних напрямів правореалізаційної діяльності конституційної свободи особи на підприємництво комерційних і фінансових операцій є свобода особи і приватної власності.

Підсумовуючи результати дослідження праць різних авторів, можна сформулювати ознаки і визначення реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі товарно-грошових, товарно-обмінних та фінансових операцій.

Втілення в суспільні відносини правових норм, що регулюють реалізацію конституційних свобод особи на підпри-

ємницьку діяльність під час здійснення товарно-грошових, товарно-обмінних та фінансових операцій, включає норми: а) міжнародних договорів та актів міжнародних організацій; б) кодифікованих, органічних та поточних законів; в) підзаконних нормативно-правових актів [6]. Товарно-грошові, товарно-обмінні операції як бізнес-процеси щодо свободи підприємництва в юридичній літературі іменують комерційними або «перепродаж товарів і послуг». Різновидами комерційного підприємництва є торгове, торгово-закупівельне, торгово-посередницьке підприємництво і діяльність товарних бірж. Фінансове підприємництво – це різновид комерційного підприємництва, оскільки об'єктом його купівлі-продажу виступає специфічний товар: гроші, валюта, цінні папери (акції, облігації, вексели). Фінансова діяльність пов'язана і з виробничою і комерційною, однак вона може бути і самостійною (наприклад, банківська або страхова справа тощо) [7].

Система нормативно-правового регулювання грошового обігу, як і система банківського права, складається з кількох рівнів, як-от: а) міжнародні норми та норми Конституції України; б) закони (кодекси, органічні, поточні); норми підзаконних нормативно-правових актів (постанови, інструкції, положення, розпорядження, накази тощо) [8]. Комерційна діяльність, як і будь-яка інша підприємницька діяльність, має потребу в значному регулюванні з боку держави. Предметом особливої уваги державних органів управління є питання підвищення якості продукції. Підприємства, що не дотримують технологічні вимоги до виробництва товарів, продукції, санітарні правила і норми, будуть витіснені зі споживчого ринку. Для цього створюється необхідна нормативно-правова база [9].

Метою реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі товарно-грошових, товарно-обмінних та фінансових операцій є отримання прибутку, економічного чи соціального результату. Процес реалізації конституційної свободи на підприємницьку діяльність може мати місце під час: а) товарно-грошових операцій; б) торговельно-обмінних операцій; в) фінансових операцій. Названі види операцій в своїй основі мають гроші. Щодо походження й сутності грошей існує декілька різних поглядів. Одні економісти стверджують, що гроші розглядають як результат угоди, свідомої домовленості між людьми. Інші зазначають, що гроші «впроваджуються» державою як інструмент для виміру цін товару. Треті вважали, що золото й срібло є грошми за своєю природою, незалежно від характеру суспільних відносин. Четверті взагалі не вбачали різниці між товарами й грошми. Проте жодна з цих теорій не давала дійсного наукового з'ясування природи грошей як економічної категорії. Насправді ж гроші не є результатом суб'єктивних дій людей та державних органів. Вони виникли в процесі об'єктивного багатовікового розвитку форми прояву вартості чи мінової вартості [10]. З розвитком міжнародного обміну еквівалентом грошей починають використовувати срібло та золото. Грошима вони стали з огляду на свої специфічні природні властивості, а саме: мають високий ступінь схоронності, портативні, володіють подільністю, високою вартістю тощо. В основі грошей є грошовий оборот і грошова система, що характеризується як товарно-грошові, торговельно-обмінні та фінансові операції.

Господарсько-торговельною є діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання у сфері товарного обігу, спрямована на реалізацію продукції виробничо-технічного призна-

чення і виробів народного споживання, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг (ст. 263 ГК України) [11]. Пропонуємо як удосконалення норми після слів «господарсько-торгівельна діяльність» додати слова «в сфері товарно-грошових, торговельно-обмінних та фінансових операцій» і далі по тексту.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, пропонуємо по темі такі висновки і рекомендації. Ознаками реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі товарно-грошових, торговельно-обмінних та фінансових операцій є такі: а) втілення в суспільні відносини правових норм, що регулюють свободи, які є предметом дослідження; б) товарно-грошові, товарно-обмінні та фінансові операції як бізнес-процеси свободи підприємництва; в) міжнародні, конституційні норми, норми законів і підзаконних нормативно-правових актів; г) організація та управління процесами купівлі-продажу для задоволення попиту споживачів і збільшення капіталізації її суб'єктів; ґ) метою реалізації досліджуваної свободи є отримання прибутку, економічного чи соціального результату.

Під реалізацією конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі товарно-грошових, товарно-обмінних та фінансових операцій слід розуміти втілення в суспільні відносини міжнародних, конституційних норм та норм законів і підзаконних нормативно-правових актів щодо комерційного і фінансового підприємництва з метою отримання прибутку, економічного чи соціального результату.

Запропоновані рекомендації по тексту сприятимуть удосконаленню реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в процесі товарно-грошових, товарно-обмінних та фінансових операцій.

Література:

1. Курс економічної теорії : навч. посібник / С.І. Архієєв, С.Г. Вінницька та ін. ; За ред. С.І. Архієєві, Н.Б. Решетняк. Харків : НТУ «ХП», 2008. 332 с.
2. Общая теория денег и кредита: Учебник для вузов / Под ред. проф. Е.Ф. Жукова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. 359 с.
3. Криско Ж. Сутність та види комерційної діяльності підприємства / *Українська наука : минуле, сучасне, майбутнє*. 2013. Вип. 18. С. 75–83.
4. Тютюннікова С.В., Фрідман О.А. Трансформації інноваційного підприємництва в умовах становлення цифрової економіки. *Економічна теорія та право* : зб. наук. пр. / редкол.: А. П. Гетьман та ін. Харків : Право, 2020. № 2 (41). С. 26–47. 208 с.
5. Шибаєва Н.В. Держава в економічній системі. Курс економічної теорії : навч. посібник / С.І. Архієєв, С.Г. Вінницька та ін.; за ред. С.І. Архієєві, Н.Б. Решетняк. Харків : НТУ «ХП», 2008. С. 161–177. 332 с.
6. Лукашев О.А. Правове регулювання грошової системи України : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 200 с.
7. Види і форми підприємництва. URL: https://stud.com.ua/20765/ekonomika/vidi_formi_pidpriemnistva.
8. Правове регулювання грошового обігу в Україні. URL: https://knowledge.allbest.ru/finance/3c0b65635b2ad79b5d53a89521316c36_1.html.
9. Комерційна діяльність торгового підприємства по продажу товарів і обслуговуванню покупців. URL: <https://cinref.ru/razdel/01300finans/12/224672.htm>.
10. Товарно-грошові відносини. URL: <http://ukrefs.com.ua/204056-Tovarno-denezhnye-otnosheniya.html>.
11. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст.144. Поточна редакція від 16.10.2020 р.

Oliynyk A. Realization of the constitutional freedom of a person to entrepreneurial activity in the process of commodity-money, commodity-exchange and financial operations

Summary. The article analyzes the concept and types of implementation of the constitutional freedom of a person to entrepreneurial activity in the process of commodity-money, commodity-exchange and financial transactions. The works of individual authors have been studied, the analysis of which made it possible to suggest signs and definitions of the realization of this freedom. Signs of realization of the constitutional freedom of the person on business activity in the course of commodity-money, trade-exchange and financial operations are the following: a) embodiment in public relations of the legal norms regulating freedoms which are a subject of research; b) commodity-money, commodity-exchange and financial transactions as business processes of freedom of enterprise; c) international, constitutional norms, norms of laws and by-laws; d) organization and management of sales processes to meet consumer demand and increase the capitalization of its entities; e) the purpose of the exercise of the freedom under study is to obtain a profit, economic or social result. Under the implementation of the constitutional freedom of the individual to entrepreneurial activity in the process of commodity-money, commodity-exchange and financial transactions should be understood as the implementation in public relations of international, constitutional norms and laws and bylaws on commercial and financial entrepreneurship for profit, economic or social outcome. Commodity-money, commodity-exchange operations, as business processes on the freedom of enterprise in the legal literature are called commercial and resale of goods and services. Varieties of commercial entrepreneurship are trade, trade and procurement, trade and intermediary business and the activities of commodity exchanges. Financial entrepreneurship is a kind of commercial entrepreneurship, because the object of its purchase and sale is a specific product: money, currency, securities (stocks, bonds, bills). Financial activity is associated with both production and commercial, but it can be independent: banking, insurance.

Key words: realization, constitutional freedoms, freedom of entrepreneurial activity, commodity-money, commodity-exchange and financial operations.